

Шалата-Барна І. М.

НАЦІОНАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ МАКСИМИ ПРОЗИ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ В КОНТЕКСТІ ЙОГО ДУХОВНИХ ШУКАНЬ

Анотація. Стаття має на меті увиразнити потребу глибшого аналізу і трактування епіки Тодося Осьмачки 40 – 50-х років ХХ століття як тексту, у якому акумулюються національні світоглядні константи. Різде ідейно-політичне протистояння загарбницькій агресії Москви, подане у текстах Осьмачки як діахронний відбиток національної історії часів советсько– сталінського режиму розкриває сутність митця-патріота. Екзистенція української людини, як і нації загалом, – єдино можлива лише у рамках Божого світу, за умов дотримання канонічно-християнських чеснот й, насамперед, в активній національно-патріотичній позиції.

Мовне, ідейно-політичне текстуальне й контекстне прочитання художньої прози Тодося Осьмачки чітко проявляє генезу української ментальності самого автора.

Робиться спроба позиціонування автора як христологічного письменника, для котрого християнство як вимір духовності було одним з пріоритетних концептів національно-світоглядної позиції.

Ключові слова: екзистенція української людини, національно-патріотична позиція, христологічний контекст прози, ідейно-політичні акценти.

Інформація про автора: Шалата-Барна Ірина Михайлівна, старший викладач кафедри української літератури та теорії літератури Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка.

Електронна адреса: barna.ira@gmail.com

Shalata-Barna I.

NATIONAL AND POLITICAL MAXIMAS OF TODOS OSMACHKA'S PROSE IN A CONTEXT OF HIS SPIRITUAL SEARCH

Abstract. The article's objective is to illustrate the need for a deeper analysis and interpretation of Todos Osmachka's epic of the 40s and 50s of the XX century as a text in which national world-view constants accumulate. A sharp ideological and political confrontation with the aggression of Moscow, presented in the text of the Osmachka as a diachronic imprint of the national history of the Soviet-Stalinist regime, reveals the essence of the patriot-artist. The existence of the Ukrainian man, as well as the nation in general, is the only one possible within the framework of God's world, subject to the observance of the canonical and Christian virtues and, foremost, in an active national patriotic position.

The linguistic, ideologically political textual and context reading of Todos Osmachka's artistic prose clearly manifests the genesis of the Ukrainian mentality of the author himself.

For Todos Osmachka, Ukraine was the basis of all of his work, the imperative and the fundamental concentration of all creative and ideologically political meanings. Actually, the core of the national entity existence is the creative essence of Osmachka's prose.

In the person of Todos Osmachka – the poet, prose writer, translator, philosopher – there can be seen one of those infrequent cases when, unlike western existentialists, the aesthetic-philosophical concept was not only of a frame of mind declaration kind, and manifested but at the level of author's prosaic and poetic texts, but it also found an uncompromising and consecutive embodiment in his personal life.

After the existential moduses in Osmachka's prose have been allocated and interpreted, there frequently arises the already noticed in the literature study thought an essential issue of distinction between the specificity of the western (European) existentialism, that concentrates on the existential problems of a separate, often denationalized, individual, and the Ukrainian existentialism, which manifests itself at the "outlook-mental" level and displays a specific "existential-boundary" world view of the Ukrainian, considering and explicating the existential problems of a person first of all through the national ontology prism. An attempt at positioning the author as a Christological writer, for whom Christianity as a measurement of spirituality was one of the priority concepts of a national-ideological position.

Keywords: the existence of the Ukrainian man, national-patriotic position, the Christological context of prose, ideological and political accents.

Information about author: Shalata-Barna Iryna, Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Literature and Theory of Literature Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University.

E-mail: barna.ira@gmail.com

Shalata-Barna I.

KRAJOWE I POLITYCZNE MAKSYMY W PROZIE TODOSIA OSMACZKY W KONTEKŚCIE JEGO DUCHOWNYCH POSZUKIWAŃ

Streszczenie. Artykuł ma na celu zrobić wyraźnymi potrzebę głębszej analizy i traktowanie epiki Todosia Osmaczki 40 – 50- x lat XX stulecia jak tekstu, w którym akumulują się narodowe światopoglądowe stałe. Drastyczne ideowo-polityckie przeciwstawianie się napastniczej agresji Moskwy, podane w tekstach Osmaczki jak diachroniczny odcisk narodowej historii czasów radziecko – stalinowskiego reżimu ujawnia istotę artysty-patrioty. Egzystencja ukraińskiego człowieka, jak i narody w ogóle, – jedynie możliwa tylko w ramach Boskiego świata, pod warunkiem dotrzymania kanonicznych-chrześcijańskich cnót i, najpierw, w aktywnej narodowo-patriotycznej pozycji. Język, kontekst polityczny i ideologiczny przeczytania prozy literackiej Todos Osmaczka wyraźnie pokazuje genezę ukraińskiej mentalności samego autora.

Dzieje się próba chrystologicznego pozycjonowania autora jako pisarza, dla którego chrześcijaństwo jako wymiar duchowości było priorytetem koncepcji stanowisk krajowych i ideologicznych.

Słowa kluczowe: egzystencja ukraińskiego człowieka, pozycja narodowo-patriotyczna, chrystologiczny kontekst prozy, ideologiczne i polityczne akcenty.

Nota o autorze: Shalata-Barna Irena, Starszy wykładowca katedry ukraińskiej literatury oraz teorii literatury Drohobyckiego Państwowego Uniwersytetu Iwana Franki.

E-mail: barna.ira@gmail.com

*Ми на Україні хворі Україною, ми на Україні
в пошуках її.*

М. Вінграновський.

Для Тодося Осьмачки основою всієї його творчості, імперативом й фундаментальним зосередженням всіх творчих, ідейно-політичних змислів була Україна. Власне оця ядерність екзистенції національного буття й становить креативну суть Осьмаччиної прози.

Т. Осьмачка, письменник надзвичайно потужного й різнопланового обдарування, неординарність, а навіть й геніальність якого прямо чи опосередковано підтверджували такі авторитети літературно-критичної думки, як С. Єфремов, Є. Маланюк, В. Барка, Ю. Лавріненко, І. Кошелівець, І. Костецький, В. Сімович. Чи не найбільше літературознавчої уваги Осьмаччиним творам присвятив Ю. Шевельов (Шерех). Це такі його рецензійні статті, як “Над Україною дзвони гудуть” – про повість Осьмачки 1946 року “Старший боярин” (Українські вісті. Новий Ульм, 1947. 20 грудня), “Про віру двох поколінь, про Рідза і про Осьмачку” (Українська трибуна. Мюнхен, 1948. № 46), “Мені аж страшно, як згадаю” – про повість 1951 року “План до двору” (Нові дні. Торонто, 1951. № 16), та інші. Із досліджень сучасних найбільш повними у намаганні досягнути феномен національно-філософської естетики національних імперативів Т. Осьмачки – праця Н. Зборовської “Танцююча зірка Тодося Осьмачки”, ґрунтовна монографія

М. Слабошпицького “Поет з пекла” (Київ, 2003), сутнісне дослідження, що розкриває нові, цікаві грані Осьмаччиної творчості “Україну вмів у слово перелити” І. Шалати-Барни (2015).

Таким чином, у статті безумовно враховано важливі напрацювання літературознавчої думки. Проте й цікаво, по-новому потрактовано Т. Осьмачку як письменника, що з позицій Шевченківських ідей, пріоритетів національних розгортань христологічні, екзистенціальні, психологічно-ментальні аспекти українського світу у своїй творчості, зокрема у прозі.

Мета статті – окреслити основні ідеологічні акценти та національно-патріотичні імперативи Т. Осьмачки у його прозі.

Домінанти прози Тодося Осьмачки з позицій когерентного охоплення тематичного поля його духовних шукань зумовлюють потребу висвітлення та акцентації кількох значущих аспектів: мовно-поетикальні особливості, естетична концепція дійсності історичних реалій України першої половини ХХ століття крізь призму ідейно-політичної позиції автора; художнє втілення етно-психологічних особливостей менталітету українця – засадничо кардинальної фігури у творчості Осьмачки-прозаїка; національний імператив теософії Осьмачки та інше.

Мовне текстуальне й контекстне прочитання художньої прози Тодося Осьмачки чітко проявляє генезу української ментальності самого автора. “Природа Осьмаччиної особистості настільки нерозривна з Україною, наскільки мислиться в ній, що не може омісцевитись у будь-якому іншому *не-українському* (курсив авт. – І.Ш.-Б.) просторі”, – слушно підкреслює цікавий дослідник творчості Т. Осьмачки Ніла Зборовська [3, с.21].

Світоглядно-ментальне самовиявлення Тодося Осьмачки на рівні оприявлення слова в руслі естетичної концепції відображення дійсності є органічним сплавом висліду історичної суспільної свідомості національної духовної екзистенції, народно-поетичної традиції та художнього чуття автора. Причому це поєднання для багатьох українських еміграційних письменників того часу, зокрема членів “МУРу” (до цього об’єднання, правда часово коротко, входив і Т. Осьмачка), мало сильне ідеологічне національно-патріотичне підґрунтя й котре Юрій Шерех (Шевельов) окреслить як пошуки “органічно-національного стилю” [22, с. 191].

В естетиці поезики художньої прози Тодося Осьмачки акумулювання національних світоглядних констант та архетипів, міфологізм, фольклор як частина духовного життя у просторі й соціальному континуумі вкупі з, послуговуємось Маланюковим визначенням, геніальним “косноязичієм” субстантивуються авторською свідомістю у неповторну стильову манеру, котру С. Єфремов охарактеризував як “щось із ґрунту, з вузлуватим корінням в глибині матері-землі” [2, с. 377].

Максими націю-ментальної ідентичності творяться Т. Осьмачкою шляхом введення в канву текстів художньої прози етнографічно-фольклорного матеріалу – замовлянь, вірувань, легенд, приказок тощо, творення за аналогією до народної авторської фразеології, посилення мовної експресії в особливо психологічно напружені моменти засобом стилізації під речитативно-нараційну манеру лірників, співців народних дум, а навіть і витоки давньої української літератури (т.зв. житійної, церковної), численні порівняння, асоціації, глибоко національний символізм, наснаженість пейзажно-описовими лініями, етнографічно-національним колоритом.

Безпосередній текстуальний аналіз засвідчує, що весь спектр мовних засобів на різних рівнях

яскраво відображає домінанти українського менталітету – глибинну філософічність психології національного буття, кордоцентризм, антеїзм, традиційність основ народно-релігійної моралі.

Особливий тип художнього світовідчуття, національно-екзистенціальна інтенційність прози, розробка найхарактерніших тем, мотивів, кодифікаційних категорій екзистенціалізму, зрештою, засадничо-світоглядна нонконформістська життєва позиція автора дають ґрунтовні підстави розглянути прозу Тодося Осьмачки 40-50 років ХХ ст. з позицій літературно-філософської естетики екзистенціалізму.

Екзистенціальна експлікація творчості Т. Осьмачки має на меті увиразнити ідейно-естетичний концепт його художньої прози, а також наблизитись до розуміння психологічних, світоглядних застанов автора.

В особі Тодося Осьмачки-поета, прозаїка, перекладача, філософа, – маємо один з тих нечисленних випадків, коли, на відміну від західних екзистенціалістів, естетико-філософська концепція була не лишень умонастроєвою декларацією на рівні прозових чи поетичних текстів письменника, але й безкомпромісним, послідовним втіленням її на особистісному рівні буття. Маємо своєрідне ніби-дублювання екзистенції Осьмачки – в часи коли, за Ясперсом, все “прийшло до кризи, котрої не можна збагнути із єдиної засади, але можна осягнути, перенести й здолати як нашу долю” [цит. за 11, с.334] на текстуальному рівні Осьмаччиної епіки й ліро-епіки.

При виокремленні та інтерпретації екзистенціальних модусів у прозі Т. Осьмачки постає вже зауважена в літературознавчій думці суттєва проблема розрізнення специфіки екзистенціалізму: західного (європейського), котрий зосередився на проблемах екзистенційних шукань окремого, часто денаціоналізованого індивіда; та українського, котрий проявляється на “світоглядно – ментальному рівні”, відбиваючи специфічне “екзистенціально-межове” [7, с.186] світовідчуття українців, і розглядає та верифікує екзистенційні проблеми особистості насамперед крізь пріоритетну призму національної онтології, що поліфонічно відбито у творчості Г. Сковороди, Т. Шевченка, А. Свидницького, В. Стефаніка й інших національних письменників ХІХ – ХХ століть [4].

Таким чином, екзистенціальний дискурс художньої прози Т. Осьмачки, що якнайширше пред-

ставлений визначальними категоріями чи модусами (за Гайдеггером) цієї літературно-філософської доктрини – страхом, стражданням, розлукою, смертю як постійним нагадуванням тимчасовості людського перебування, самогубством, надією, вірою любов'ю, перспективою, поділом світу на дійсний і трансцендентний тощо, – завжди корелюється домінантою національної константи.

У цьому контексті у прозі Т. Осьмачки саме національний імператив є межею для поділу на світ добра – зла, своїх – чужих, на мітологічний часопростір жовто-золотих і зелених барв старосвітської України, де розлита “єдина світова радість і щастя – це тепло, і світло сліпуче щедрого вогненного небесного Бога” [12, с. 83]¹, – і на моторошно криваво-багряні, густо-чорні простори батьківських земель, на яких панує “всезаморожуючий жах”, “колгоспна неволя, злидні і смертне винищення тих людей, які ще боронять душевну незалежність” (с.166), де стоїть осквернена комсомольцями церква зі зламаним хрестом та іржавою від крові бляхою, де “осквернилася людина, наділена від Бога душею...” (с.199).

“Якщо можна перелити Україну в слово, – то це повість Осьмаччина ... Якщо може слово пах України пронести, – то пахтить ця книжка всією запашистю України”, – писав Ю. Шерех про найбільш оптимістичну повість Т. Осьмачки *Старший боярин* [22, с.273]. Натомість, вже в наступних прозових творах означуваного періоду різко зацентровується перевага в бік сил не-людського, а отже для Т. Осьмачки, анти-українського (підкреслення наше – І.Б.) світу.

Слуги цього гріховного світу – “чужі люди” (“інші люди” – Гайдеггер) диференціюються, як зауважує Н. Зборовська, за національними ознаками і на тих, “що продали душу чужинцям” [3, с.53]. У *Ротонді Душогубців*, зазначає дослідниця, нищення й саме існування “людського” (українського – І.Б.) світу “як чужого і зрадженого буде доведено до крайньої межі” [там само, с.42].

Як провідна у прозі Т. Осьмачки акцентуалізується національно-екзистенційна проблема – проблема виживання (існування на межі) нації в умовах денационалізуючої окупації рідної землі. У *Ротонді душогубців* письменник пристрасно-екзальтовано, у притаманній йому образно-експресивній манері констатує: “Україна скалічена... Україну зламали дві сили. Жидів-

ська і московська, які тепер, хоч непомітно, але відчутно почали між собою боротьбу” (с. 472).

У цьому ракурсі, у прозі Тодося Осьмачки реалізується вивірення істинності власного екзистенційного тут-буття категоріями совісті, національно-генної пам'яті, пошуком власної національної ідентичності, покликом “землі і крові” [9, с.32].

Північна країна – Росія, “Есесерія”, “задуха”, “Цека, Гепева”, “погроза удару смерті” – пекло, котре засмоктує Україну; Московія, Кремль – осердя комуністичного терору, що продукує катів, помічників-поплічників володаря жаху (“Миколай Лигорович” Ежов, Молотов, ін); і, врешті, той, хто у своєму червоно-чорному царстві “дає право”, завдання і настанови, є тією небезпекою, “що не має ні перепону, ні відбою”, “цебто катом над катами”, – Йосиф Сталін.

Що ж, у рольовому розподілі і навантаженні Т. Осьмачка сакраментально традиційний. І тенденційно не самотній. Художні твори багатьох національно свідомих українських письменників ХХ століття фіксують таке ж розуміння комуністичного режиму. “Месіанізм” Москви, – скаже Є. Маланюк, – перебирав на себе “місію Абсолютного Зла” [8, 173].

Україна, як на письменника, вибрана в планетарнім масштабі місцем борні двох сил – Божої і темної, – не випадково. Саме тут люди кажуть “дай Боже”, “слава Богу”, у хатах “у сумній височині над столиком” (с.39) висять давні ікони Спасителя, саме тут “вічна Божа сила, і безконечна лічба його буття”, “і всі люди, здавалося, тримали таке розуміння у своїм підсвідомім відчутті” (с.170), саме тут глибока духовність, що ґрунтується на дотриманні Божих приписів, біблійних заповідей – і чиниться найбільший спротив сатанинським справам. “Завжди треба у тих місцях найперше починати і найперше закінчувати всяке діло, у яких найбільше супротивників вашим намірам” – безапеляційно різко відрубав Сталін – головний не-люд, на запитання про поширення комунізму.

Зчитування авторського тексту відбувається в кількох площинах. Полотно першої – видима одразу пряма опозиція криваво-чорному комуністичному теророві – Україна сільська, Україна національна. “Запеклий антиурбаніст і послідовний переконливий селюк”, “речник села”, най-

1 Осьмачка Т. Ротонда душогубців. – Канада, 1956. – 363 с. (Надалі, посилаючись на це видання, вказуємо відповідну сторінку безпосередньо в тексті – у дужках після цитати).

“сільськіший” письменник, для якого “село – не тільки спосіб думання чи життя, не тільки етика й естетика, а національна цивілізація” – стільки означень дає Осьмачці його біограф, письменник М. Слабошпицький [19, с.22]. Такий усталений погляд (літературознавча думка запропонує не менше подібних окреслень Осьмаччиної творчої і життєвої ідеологемі) свого часу набув дещо негативного відтінку, бо діапазон творчих інтересів Т. Осьмачки нібито звужувався лиш до контексту села. Сьогодні (та й раніше) історики, політологи, культурологи відкрито й переконливо доводять: саме село було тією частиною України, що в силу націо-культурного, історичного, духового чинників чинила найбільший опір розгулові сталінського режиму. “Перший і головний удар був скерований на знищення національно-духовного проводу України, зокрема українського села, себто незалежно думаючої національної еліти, яка мала глибоке коріння в українському селі – джерелі особистої свободи та коліски українського націоналізму” [16, с.23]. Тож Осьмачка одним із перших – ще з 20-х років, як поет, а згодом, у 40 – 50-х роках, як прозаїк, – бив і бив на сполох, викриваючи комуно-більшовицький режим, прагнучи привернути суспільну увагу до правдивої національної небезпеки. Це стало однією з фундаментальних основ його творчості. Треба нарешті належно оцінити його жертвоні пророкування.

Отже, оте Осьмаччине “з ґрунту міцне і сильне, окоренковате, з вузлуватим корінням у глибині матері-землі” [2, с.377] не так вибухово, як у попередніх повістях, все ж заяснило українсько-Божими барвами, роз’юшеним, скаліченим, ляканим, та все ж глибоко невпокореним у своїм духовнім і національним опорі тут-буттям українців – дітей Божих.

Текст українського села у Тодося Осьмачки витворюється насамперед сплавом мікро й макро-символів (дохристиянсько-архетипного й релігійного значень), мовно-лінгвістичних штрихів, дрібних, проте вагомих деталей, сюжетно-структурною побудовою твору, неповторною письменницькою майстерністю подати “картинку” у повноті візійного і сенсорного сприйняття.

Після нагромодження жахів і палітри чорних, розпечено-плавлених кольорів гріховного, радісно було “спостерігати кольори Божого Світу і самий Божий Світ” (с.25). У повісті не

лише Божий, але й Світ подається у написанні з великої літери, – як на означення цілком буттєвого явища, як географічний топос.

Вітаїзм українського Божого Світу струменить в описі Оникієвого Яру, де розмаїття цілого грона символів – істот, рослинного світу, колористичних, – у своїй поєднувальності мають метафізичне підґрунтя і творять відчуття Божої присутності. Автор не просто вдається до ностальгійного опису чудової української природи, а свідомо оприсутнює, окреслює існування території Всевишнього на землі. “Повно води”, “плесо води... лисніло і простягало свою прозорінь під сонячним світлом”, “нескаламучені води... блисками сонячного проміння порскали навкруги” (с.24), – вода в народних уявленнях одна з перших стихій світоустрою, джерело життя. Архетип води є одним з центральних концептів у біблійній герменевтиці, “проходить через усю Біблію – від Буття до Апокаліпсису”, та є “уособленням життєдайної природи Бога і Божого Слова” [6, с.471]. Вода, що буквально “вихлюпується” на читача, є осердям вибудованого Осьмачкою сакрального вітаїстичного топосу. Традиційно Божі кольори – жовто-золоті (“сонце і речі цілий день світилися”), небесно-голубі, срібні (“вода срібною свіжиною вирізнялася у небесну глибочінь”, вода як “глибочезне небо” – проекція небесного на землю). Воду, котру оточують болота – можна потрактувати неоднозначно (болото – як ворог, хаос), але в тім життєстверднім контексті, що звучить в описі Оникієвого яру, Осьмачка, очевидно, вживає цей символ у його первинному архетипному значенні – як життєдайної субстанції, коли сполучення землі і води – необхідна умова для породження життя, як “першоеlementу творення”, що сакралізується в антропологічних міфах і апокрифах [6, с.103].

Українську землю й небесну сутність злучає воедино символ-образ корови (уособлення плодючості, стабільного добробуту, землеробства), яка стоїть по череву у воді, а “хвіст її відбивається у воді так, неначе якийсь казкове весло серед глибокого неба” (с.24). Поряд із Божими кольорами тісно переплетений власне земний, дуже люблений Осьмачкою, – зелений: вода “серед куп зеленого верболозу і важких своєю вогкістю верб”. Український світ – це свіжовкошений пирій, великий кропив’яний лантух, “зелені гриви” жита, брунатні очерет і рогоза, зелень бараболі,

молоденька зелень листатого гарбузиння й споришу, це був “увесь світ свіжий, прохолодним, зеленим і в іскрах роси, води і тієї дичини, що перелітала із озера в озеро понад купками туману, які, тримаючися і за жита, і пшениці, не могли ще відірватися від вогкої землі” (с.62). Це світ українських садиб, черногузів у гніздах, дерев, яних журавлів коло криниць.

Письменник у різкому протиставленні показує, як познущалися-поглушилися над сотвореним Богом світом української природи “москалі”: і косили, і вирізували, і витовкли: замість зелені – пеньки трухляві, “вода збігла”, “чорніє порепаний мул” і “лишили яр на 1931 рік неначе випалений” – проекція “аж туди у ще незриму руїну всієї України” (с.26). Пекельні сили комунізму плюндрували й спустошували Україну, уподібнюючи її до “молоденької травички” з порваними листочками і видушеним зеленим із них соком (с.27).

Таке глумлення над природою подається письменником в контексті алузійності сатанинського потойбіччя, як породження справді темних демонічних сил.

Очікувано відповідно здійснюється письменником проекція наступу і гвалтовного нищення душогубцями людського виміру Божого світу, де селянські двори – не зелені, лиш спустошено-невиразно-сірі, а люди “худі аж зелені”, що “мають однаковість з долею поламаних речей” (с.64).

Те, що й так, здавалося б, очевидно прочитується, – український світ як опозиція загарбницькому комуністично-советському, – постійно підкреслюється Осьмачкою, повсякчас акцентується різнорідними способами на глибокому протистоянні цих площин. Автор повісті наполегливо формує в читача потребу глибокого прочитання *Ротонди*, аніж як історично-ідеологічного, наповненого авторськими рефлексіями, текстового відбитку. Сторінка за сторінкою, приховано-підсвідомо або ж явно мовлено Т. Осьмачка скеровує читача в потрібному керунку – до осмислення буття історичного, земного як доконечної гармонії з Божим началом, потреби шукання Бога в собі, екзистенції особистісної і національної як безумовного дотримання Божих законів, не забуваючи щоразу в отих штрихах-деталях образно, емоційно-експресивно, іноді аж до натуралістичного не-естетизму, показувати шалений наступ в Україні на володіння Всевишнього сил анти-христового світу. “А колись знали он що. Де тільки людська нога стане,

то там уже і є Божа воля.” (с.117). Совети сприймаються селянами як “Божа кара, супроти якої немає рятунку”, “Гепева – огиджене і стервотно-смердюче і страшне” породження душогубців, які “мають обов’язок” щодо українців “зробити всіх ... голими... неначе ваші прапрадіди Адам і Єва”, довести їх до крику: “Гвалт, рятуйте, хто в Бога вірує!” – а це, скаже Осьмачка, “останнє слово усякого українця в дискусії зі смертельною небезпекою” (с.152).

Слід відзначити високу концентраційну на-снаженість тексту *Ротонди душогубців* біблійними символами, образами, звертаннями до Бога, відкодовуванням ілюстраційних картин тощо. Та, думається, для розуміння Осьмаччиного світоглядно-творчого задуму важливе не лише це. Письменникові – номінантові на Нобелівську премію важливим і завше актуальним видавалося написання такого художнього твору, котрий би постановкою важливих сутнісних проблем – геноциду фізичного й духовного, буття людини й нації “на межі”, через концепти духовності /людяності /моральності як витоків Біблійного першоджерела і зла як породження анти-божого-світу, – і майстерністю їх втілення будив би небайдужість і співпережиття не лише українця, але й, як показ своєрідної рецептивної моделі, діткнувся б свідомості й серця кожного читача. “Намалюй одну світову річ уважно й правдиво, і вона нагадає тобі мільйони живих істот нашого світу, які разом заговорять про одного універсального бога, що зветься не Увагою, не Правдою, а Любов’ю”, – напише в шпитальних нотатках Тодось Осьмачка, працюючи в лікарні “Пілігрим Стейт Госпітал” в Сполучених Штатах Америки, де наприкінці життя мав задум книги афоризмів “Людина між свідомістю і природою” [13, с. 360].

Прагнучи донести до мільйонів правду про біди й жахіття українського народу, пропущеного через м’ясорубку сталінського терору (болючо-національний письменник Тодось Осьмачка зробив для себе це пріоритетом), автор закорінює розгортання подій у *Ротонді душогубців* у глибоко дієвих пластах християнської свідомості.

По уважнім аналізі прози Тодося Осьмачки вибудовується функціонування сфери сакрального як фундаментальної основи його епічного наративу. Повісті Осьмачки прочитуються не як тексти, що в разі творчих авторських потреб апелюють до тексту Біблії, але як такі, в яких Бі-

бля є матрицею, всеохопно корелює національно-екзистенційний код української людини.

Ротонда душоубців у такому прочитанні мала б слугувати певною пересторогою для тих, хто не утвердився міцно на засадах Христової віри, без якої “над кожним натовпом людей полощуться блискавки” для “знищення цього натовпу”, віри, без якої “кожна нація, і кожен гурт душаться в чаду безвихіддя і приреченості” (с.231). Одночасно повість частково є відповіддю на те, чому так гнітюче масовано-швидко (попри причини очевидні – жахіття терору: голodomори, розстріли, катування, тюрми й табори) сили совєцької тьми долали спротив українського світу.

Структурно чітко визначивши в повісті ворогів-душоубців, автор рівно ж чітко пропонує свою зброю до протистояння – глибоку національну свідомість і духовність, християнську ідею, догмат Біблії. Саме у *Ротонді душоубців* другий чинник опору увиразнюється і стає поряд з першим на рівних засадах.

Власне демаркаційною лінією поділу на різку опозиційну бінарність у сфері з’ясування людських стосунків (в тім числі й міжнаціональних) слугує виконання чи ігнорування біблійних заповідей. Не проявлена так чітко у попередніх повістях Т. Осьмачки (*Старший боярин, План до двору*), захована підпорядкованістю іншим творчим завданням автора, ця домінанта стає засадничою у позиціюванні своїх (українських – Божих) і чужих (душоубців – невірив-комуносаністів) у повісті *Ротонда душоубців*.

“Та реальність жорстокости, що нас зачепила”, “ударом смерти, отруєю задухи” скалічила Україну, підтримується й насаджується, окрім загарбницьких зазіхань сталінсько-люциперської імперії-зла, й ще одним видом “вірних слуг” режиму – національними ренегатами. Це найтрагічніше. Українці, котрі за різних обставин (фізичні знуцання, погрози, тиск) таки погодилися стати на службу “червоному сатані”, в Осьмачки носять тавро, котре ампліфікується кількакратними повторами – кати: “Так, ви всі кати... і вам немає місця і не можливо, щоб ви його й мали і на цім світі”, “Ви кати, ви мерзота і в очах людей старої культури, і очах тих, які вас тепер проклинають” (с.19). Ці люди робили страшні злочини супроти власного народу, найжахливішим чином порушили всі заповіді Божі, хоча й “любили читати і Біблію, і Кобзаря”! (с.19).

Властиво, Тодось Осьмачка виводить засади національної свідомості і стійкості передусім із національно-релігійного світогляду, що має закладатися сім’єю.

Не плекання, не застановлення змалечку на цінностях християнсько-релігійних призводить, дає зрозуміти Т. Осьмачка, до “масштабів епічної трагедії про виродження родини і ширше – українського дому” [5, с.8], до нищення психології українського етносу. Письменник у повісті презентує повсякчасне утвердження біблійної істини про те, що “преференція Духа над тілом є визначальною рисою людини, яка слідує Божим заповідям” [17, с.139]. “Щоб оправдання Закону здійснилось на нас, що ходимо не за тілом, а за духом. Бо ті, що живуть за тілом, думають про тілесне; а ті ж, що за духом, – про духовне” (Послання Апостола Павла до римлян, 8 : 4-5) [18, с.197].

Нетрадиційність – як означить Н. Колесниченко-Братунь, – “для українського письменства деромантизованого образу матері” [5, с.9] в Тодося Осьмачки насправді має перегук з поезіями “Ой люлі, люлі, моя дитино”, “Не молилася за мене” Т. Шевченка. Інтертекстуальність прози Т. Осьмачки має безумовну заглибленість у Шевченкову творчість [20, с.10-25]. Осьмачку, вочевидь, можна назвати адептом Шевченкового духу та ідей, бо й автор *Ротонди* почувається у житті самотньо, блукаючи по чужинах та все з думками про “людей Божих”, занапашену Україну – “Божий рай”, волів би, перефразовуючи Шевченка, вмерти на ниві, в тім раю, нічого й на світі не знаючи, лише б не бачити, як розривають-нищать український простір. “Показати людину засобами мистецтва – це показати дурість і мудрість нашого часу, а Автора показу явити божеством, яке завжди нещасливе від ясного бачення світу”, – писав Т. Осьмачка [13, с.361-362]. Власне, Шевченкові домінанти “Ми віруєм твоїй силі //І духу живому.// Встане правда! Встане воля!..” [21, с.344] з “Кавказу” стають імперативами всієї творчості Тодося Осьмачки без фактичних трансформаційних змін. “Бог, Правда, Справедливість” (с.31) – вкаже письменник у повісті на постулати, які мають наповнювати людське життя. Справедливість мислиться письменником безумовно й першочергово, як справедливість національна: – воля! У поетичному зверненні Т. Осьмачки до Всевишнього (“Монолог”) читаємо:

...Коли ти, Боже, рушив світом зорі й води
і випустив на землю тварі і народи,
то мусів би і вічну правду дати їм,
що по заслугі насилає хмари й грім,
щоб кожній нації хоч трохи дати неба
і не ввести в злиденність дух її та
в занепад [14, с.188].

У *Ротонді душоубців* справедливість як воля нації, воля життя дітей Божого світу – українців – постійно гвалтовно плюндрується наругою фізичною й психічною “чужою формою влади, заступленої агентами Москви”, “жорстоко перенесеними елементами московської культури”, що призводить до нищення “найменшого прояву органічно-національного буття” [15, с.19].

У *Плані до двору* Полікарп Скакун – носій “світу зла”, “чужий” – в критично-межовий момент, коли потрібно визначитися, таки випивається з-поза тиску ідейно-духовного яничарства і приходиться до застановлення на морально-етнічних витках національної свідомості: “Бог совість людині дав... Он і я пропаду к чортовій матері, але визволю, врятую, хоч мене і чекістом зробили... Батьки мої і діди мої, і прадіди мої молилися Богу, не грабували людей...” (с.126).

Концепт так званої “підпільної людини” – породження ідеології екзистенціалізму [10, с.332], – людини, котра несе тягар морального несприйняття часового тут – буття, чітко зреалізовується у прозі Т. Осьмачки, актуалізуючи при цьому парадигму основних концептуальних екзистенціалів: проблема шукання і осягнення свого “Я”, супутня їй, аксіальна проблема життєвої мети індивіда й утвердження своєї автентичності; постійна екзистенція людини у сфері межових (на грані) ситуацій, проблема постійного вибору як утвердження власної сутності тощо.

Гордій Лундик, Іван Нерадько, Іван Брус – герої-протагоністи Т. Осьмачки, перебуваючи у постійному життєвому спротиві до чужого їм світу, бачать своє існування як необхідність національного існування. Іван Брус – головний герой *Ротонди душоубців*, представник свідомої української інтелігенції, пояснюючи своїй дружині власну життєву позицію та особистий одиночний спротив ворожому Україні режимові навіть не мислить іншого вибору: “Я маю беззастережне право на свою філософію, але не на смерть, бо маю для свого духу ґрунт, який зветься неволя нації, який мене утримує від практичних висно-

вків у моїй філософії”, бо “якби робив інакше, то стояв би поперек дороги усій своїй нації” (с. 443).

Тут власне, впритул підходимо до екзистенціальної інтерпретації у прозі модусів смерті, самогубства, покути, зрадництва, в тім числі національного (котре Осьмачка вважав одним із факторів національної катастрофи – “найстрашніше для людини слово “зрадник” ...не маю сили затулити навіть такими визначеннями, як “хворий...” (с. 443), братовбивства тощо.

У вступному слові до *Ротонди душоубців* Т. Осьмачка наголошує саме на цьому: “А те, що українці-кати пораються коло Батьківщини, то це така відома річ, як і та, що поляки теж укусували свою Познань своїми катами. Москва уміє жар заґрібати тими руками, на які вона набилася кайдани і які трусяться від переляку, що аж набиті заліза брязкотять” (с.5).

Очевидно, актуальна у всі часи нашої історії проблема національної зради була для письменника особливо болючою, а під кутом зору біографічних особливостей Осьмаччиного життя, – сказати б, загострено-хворобливою. Для фокусації читацької свідомості на важливості й національній загрозі цієї проблеми, саме українських катів-зрадників у жахливо гротескному нагнітанні багрово-чорних тонів, що служать підсилюючим лейтмотивним фоном ідейно-художньої, образної системи *Ротонди душоубців* змальовано вже на початку цієї повісті. Зібравши в один час, в одній великій кімнаті “із стінами кольору кривавого терору”, де світло, відбиваючись “творило жахливо-понури відсвіти на лицах і на одежі” присутніх, у яких очі “інші, ніж у людей”, які “здавалося навіть... не дихали” (с.265-266), Т. Осьмачка творить двовимірну реальність із наголосом на зрадницько-ворожому сутність та бездуховність анти-людського світу, що намагається знищити як ззовні, так і зсередини світ існування української нації. Безперервна почерговість розповідей зрадників-українців, котрі сповідаються у своїх гріхах, виставляючи їх напоказ як найбільшу заслугу, загострює до нервової напруги почуття жаху і терору, що несе світ зла. Особливо шокуючи жахно звучить признання Парціоні, котрий познущався із власної родини, заморив голодом власну матір, а найменшому хлопчині у сім’ї рідного брата ще й наказав: “Задави свою бабусю, тоді ми вас усіх повипускаємо... Але кажу, що і батько, і мати, і вся малеча після тебе підходили до задавленої баби і кожне, щоб трошки подавило її за горлянку...” (с.268-

269). Після цього всі повинні сфотографуватись навколо свого страшного гріха і почепити цю фотографію на видному місці у хаті, щоби у пам'яті покоління не стерлась пляма біблійного гріха.

Важливим тут видається ще раз підкреслити національну інтенційність Осьмаччиного екзистенціалізму. Політично ангажована творчість, право на яку у філософії екзистенціалізму обґрунтували Сартр і Камю, у Т. Осьмачки має засадниче опертя на ґрунт давньої національно-екзистенційної літературно-критичної, філософської думки на Україні.

Душа – поняття, котре не розроблялося у філософській концепції європейського екзистенціалізму, – найбільш люблений Осьмачкою критерій вимірювання істинності й повноти людського існування. Для Т. Осьмачки це насамперед, українська душа, котра увібрала у себе повноту національно-сутнісних характеристик українського етносу і набула здатності самостійної екзистенції. Душа “живе”, “наша душа, душа українки, якою натхненні твори Тараса Григоровича Шевченка і Гоголя” (с.258). Тому герої-протагоністи Осьмачки в “умовах, коли тотальний, масовий порядок змінити не можна” [23, с.17], вирішують Ясперсову умову “справжнього буття – як слідування своїй цілі, навіть якщо вона виявляється недосягненою” [10, с.165] з позицій не стільки особистісних, скільки національних пріоритетів. В Осьмаччин

них героїв прози генна національна свідомість є безумовною данністю буття, коли “національне стає адекватним індивідуально-особистісному, а особистісне – національному” [1, с.65]. Звідси, – посилений трагізм часового тут-буття українця-патріота, стійка, мученицька, нонконформістська позиція несприйняття чужого, не-українського світу і, нарешті, бунт як болюча, але необхідна умова утвердження у цьому-бутті національного “Я”. Звідси, одна з фундаментальних проблем екзистенціалізму – шукання і обсервування власної сутності трансформується у прозі Т. Осьмачки в проблему насамперед збереження етнічної специфіки власного “Я” індивіда. “І хоч яка вже не його, Іванова Брусова, індивідуальна міць, то однаково йому боляче аж до сорому іти тією дорогою на смерть, яку москалі своїми засобами йому підсовують ... Вони на цій дорозі будуть його і випроваджати, і зустрічати... А посеред дороги вони й контролюватимуть силу його духу, і кризи його душі” (с. 516).

Мова – як “дім буття”, стильова манера письма, ідейно-естетичне та художнє змалювання образної системи, символів, спосіб відтворення дійсності у прозі Т. Осьмачки мають типово екзистенціальний національний модусний вияв. Вважаємо, що проза Тодося Осьмачки – цікаве явище в літературі не тільки українського, але й загальноєвропейського письменства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондаренко Ю. *Національна парадигма українського екзистенціалізму*. Слово і Час. 2003. № 6. С. 64 – 69.
2. Єфремов С. *Історія українського письменства. [Передрук 4-го видання 1924 року]* / Нью-Йорк, 1991. Т. 2. 459 с.
3. Зборовська Н. *“Танцююча зірка” Тодося Осьмачки*: монографія. Київ: Козаки, 1996. 64 с.
4. Докладніше див.: *Літературознавчий словник-довідник* / Р. Гром'як, Ю.Ковалів та ін. Київ: ВЦ Академія, 1997. 752 с.; Іванишин П. *Поезія Петра Скуня. Художнє вираження національно-духовної ідентифікації ліричного героя*. Дрогобич-Львів: Відродження, 2003. С. 108-112; Михайловська Н. *Трагічні оптимісти. Екзистенційне філософствування в українській літературі XIX – першої половини XX ст.* Львів: Світ, 1998. 212 с.; Шалата-Барна І. *Основні екзистенційні модуси у прозі Т.Осьмачки 40 – 50х рр. XX ст.* *Ukrainskie zblizenia literaturoznawcze*. Lublin, 2006. W-wo uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej. S.139 – 149. та ін.
5. Колесниченко-Братунь Н. *Оскарження Червоної ротонди* / Осьмачка Т. Старший боярин: Повісті. Львів: Червона калина, 1998. С. 6 – 12.
6. Лановик З. *Hermeneutika Sacra*: монографія. Тернопіль, 2006. 586 с.
7. Левчук Л. *Західноєвропейська естетика XX століття* / Л. Левчук, Д. Кучерюк. Навч. посібник. Київ: Либідь, 1997. 224 с.
8. Маланюк Є. *Книга спостережень*. Т. 2. Торонто, 1966. 478 с.
9. Mroz P. *Poglady estetyczne w egzystencjalizmie. Estetyki filozoficzne XX wieku, pod redakcja Kristyny Wilkoszewskiej*. Krakow 2000. С. 31-64.
10. *Новейший философский словарь*: 2-е ид., переработ. и дополн. Минск: Интерпрессервис Книжный Дом, 2001. 1280 с.
11. Онишкевич Л. *Екзистенціалістська модель у теорії літератури* / Антологія світової літературно-критичної думки XX ст. / За ред. М. Зубрицької. Львів: Літопис, 1996. 633 с.
12. Осьмачка Т. *Ротонда душоубиців*. Канада, 1956. 363 с.
13. Осьмачка Т. *Думки, що виникли під час писання книжки “Ротонда душоубиців”* / Осьмачка Т. *Ротонда душоубиців*. Канада, 1956. 363 с.
14. Осьмачка Т. *Поезії* / упоряд. та прим. Л. Світайло. Серія “Бібліотека поета”. Київ: Рад.письменник, 1991. 251 с.
15. Паславський І. *Українська інтелігенція і церковна традиція*: монографія. Львів, 1993. 36 с.

16. Самійленко І. *Соціо-політичне тло голодового геноциду в Україні. (Комунізм – смертельний ворог села): історичний нарис.* Київ: Просвіта, 1998. 40 с.

17. Сверстюк Є. *Українська література і християнська традиція. Сучасність.* 1992. № 12. С. 137 – 145.

18. *Святе Письмо Старого та Нового Завіту.* Повний переклад, здійсн. за оригінальними єврейськими, арамейськими та грецькими текстами. Переклад І. Хоменка. Рим, 1991. 1494 с.

19. Слабошпицький М. *Поет із пекла. Тодось Осьмачка:* монографія. Київ: Ярославів Вал, 2003. 368 с.

REFERENCES

1. Bondarenko Y. *National paradigm of Ukrainian existentialism.* [Nacional`na parady`gma ukrayins`kogo ekzystencializmu]. Word and Time. 2003. No. 6. P. 64 – 69.

2. Efremov S. *History of Ukrainian Literature.* [Istoriya ukrayins`kogo pys`menstva]. [Reprint of the 4th edition of 1924] / New York, 1991. T. 2. 459 p.

3. Zborovskaya N. «Dancing Star Todos Osmachka « [Танцюйуча зирка Todosja Os`machky]. Kyiv: Cossacks, 1996. 64 p.

4. For more information, see: *Literary Dictionary-Directory* [Literaturoznavchij slovnyk-dovidnyk] / R. Gromiak, Y. Kovalov and others. Kyiv: Academy, 1997. 752 p.; Ivanishin P. *Poetry of Petro Skunets. Artistic expression of the national-spiritual identification of the lyrical hero.* [Xudozhnye vyrazhennya nacional`no-duxovnoyi identyfikaciyi liry`chnogo geroya] Drohobych-Lviv: Revival, 2003. P. 108 – 112; Mikhailovskaya N. *Tragic optimists. Existential philosophizing in the Ukrainian literature of the nineteenth and first half of the twentieth century* [Tragichni optymisty. Ekzystencijne filosofstvuvannya v ukrayins`kij literaturi XIX – pershoji polovyny XX st.]. Lviv: World, 1998. 212 s. ; Shalata-Barna I. *Main Existential Modes in Prose by T. Osmachka 40 – 50's. XX century* [Osnovni ekzystencijni modusy u prozi T. Os`machky 40 – 50x rr. XX st.]. Ukrainian literary criticism. Lublin, 2006. W-wo uniwersytetu Marii Curie-Sklodowskiej. P.139 – 149. et al.

5. Kolesnichenko-Bratun N. *Appeals of the Red Root-and* [Oskarzhennya Chervonoyi rotundy] / Osmachka T. *The Best Man* [Starshyi boyaryn]: Tales. Lviv: Chervona Kalyna, 1998. P. 6 – 12.

6. Lennik Z. *Hermeneutika Sacra.* Ternopil, 2006. 586 p.

7. Levchuk L. *Western European aesthetics of the twentieth century* [Zaxidnoyevropejs`ka estety`ka XX stolittya] / L. Levchuk, D. Kucerjuk. Teaching manual. Kyiv: Lybid, 1997. 224 p.

8. Malaniuk E. *Book of observations.* [Knyha sposterезhen`]. T.2. Toronto, 1966. 478 p.

9. Mroz P. *Poglady estetyczne w ekzystencjalizmie. Estetyks filosoficzne XX wieku, pod redaktja Kristina Wilkoszewska.* Krakow 2000. P. 31-64.

10. *The newest philosophic dictionary* [Novejshyj fylosfskyj slovar`]: 2nd ed., Reworked. and supplement Minsk: Interpresservis Book House, 2001. 1280 p.

11. Onyshkevich L. *Existentialist model in the theory of literature* [Ekzystencialists`ka model` u teoriiy literatury`] / *Anthology of the world literary-critical thought of the*

20. Шалата-Барна І. Т. Шевченко у колі творчих інтересів Т. Осмачки / Шалата-Барна І. *Україну вмів у слово перелити:* монографія. Дрогобич: Посвіт, 2015. 192 с.

21. Шевченко Т. *Зібрання творів: У 6-ти томах.* Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1: Поезія 1837 – 1847. 784 с.

22. Шерех Ю. *Не для дітей: літературно-критичні статті та есеї.* Нью-Йорк: Пролог, 1964. 415 с.

23. Ясперс К. *Духовна ситуація часу* / К. Ясперс. *Читанка з історії* / Вопросы философии. 1998. № 6. С. 3-28.

20th century. [Antologiya svitovoyi literaturno-krytychnoyi dumky XX st.]. / Ed. M. Zubrytskaya. Lviv: Chronicle, 1996. 633 p.

12. Octopus T. *The Rotunda of Soul Killers.* [Rotunda dushohubtsiv]. Canada, 1956. 363 p.

13. Osmachka T. *Opinions that arose while writing the book “The The Rotunda of Soul Killers «* [Dumky`, shcho vynykly pid chas pysannya knyzhky «Rotonda dushogubciv»] / Osmachka T. *The The Rotunda of Soul Killers.* [Rotonda dushogubciv]. Canada, 1956. 363 p.

14. Octopus T. *Poetry* [Poezii] / order. and admit L. Svitalo Series “The Library of the Poet”. Kyiv: Radiography writer, 1991. 251 p.

15. Paslavsky I. *Ukrainian intellectuals and church tradition.* [Ukrayins`ka inteligenciya i cerkovna tradyciya]. Lviv, 1993. 36 p.

16. Samiylenko I. *Socio-political background of the hunger genocide in Ukraine. (Communism – the deadly enemy of the village): a historical essay.* [Socio-politychne tlo golodovogo genocydu v Ukrayini. (Komunizm – smertel`nyj vorog sela): istorychnyj narys]. Kyiv: Prosvita, 1998. 40 p.

17. Sverstiuk E. *Ukrainian literature and Christian tradition. Modernity.* [Ukrayins`ka literatura i krystyans`ka tradyciya. Suchasnist`]. 1992. No. 12. P. 137-145.

18. *The Old and New Testaments.* [Svyate Pys`mo Starogo ta Novogo Zavitu]. Full translation, accomplished. for original Jewish, Aramaic and Greek texts. Translation by I. Khomenko. Rome, 1991. 1494 pp.

19. Slaboshpitsky M. *Poet from the hell.* [Poet z pekla]. Todos Osmachka: monograph. Kyiv: Yaroslaviv Val, 2003. 368 p.

20. Shalat-Barna I. T. *Shevchenko in the circle of creative interests T. Osmachka* [Shevchenko u koli tvorchyx interesiv T. Os`machky] / Shalat-Barna I. *Ukraine was able to turn into the word* [Ukrayinu vmiv u slovo perelyty]: monograph. Drohobych: Light, 2015. 192 p.

21. Shevchenko T. *Collected works: In 6 volumes* [Zibrannya tvoriv v 6T]. Kyiv Naukova Dumka, 2003. Т. 1: Poetry 1837 – 1847. 784 p.

22. Shereh Y. *Not for children: literary-critical articles and essays.* [Ne dlya ditej: literaturno-krytychni statti ta eseyi]. New York: Prologue, 1964. 415 pp.

23. Jaspers K. *Spiritual Situation of Time* [Duxovna sytuaciya chasu] / K. Jaspers. *Reader on History* [Chytanka istorii] / Questions of Philosophy. 1998. No. 6. P. 3-28.